

A kortársbántalmazás dinamikája és a népirtó rezsimek kialakulásának folyamata közötti összefüggések feltárása¹

Exploring the Connections Between the Dynamics of Peer Bullying and the Process of the Emergence of Genocidal Regimes

MOLNÁR Jenő István²

Bevezetés: A kortársbántalmazás (*bullying*) jelensége hosszú ideje a neveléstudomány, a pszichológia és a kriminológia fókuszában áll, ugyanakkor ritkán elemzik tágabb társadalmi és történeti összefüggésekben. Jelen tanulmány abból a feltevésből indul ki, hogy a fiatalok közötti agresszív viselkedési mintázatok nem elszigetelt jelenségek, hanem szélesebb társadalmi kommunikációs és hatalmi folyamatok leképeződései.

Célkitűzés: A tanulmány szerzőjének célja annak feltárása volt, hogy milyen strukturális és dinamikai hasonlóságok figyelhetők meg a kortársbántalmazás folyamatai és a népirtó rezsimek kialakulásának mechanizmusai között, különös tekintettel a normalizációra, a szereplői pozíciókra és a társadalmi közöny szerepére.

Módszertan: A vizsgálat kvalitatív módszertanon alapuló irodalmi feldolgozás és tematikus áttekintés formájában valósult meg. A kiválasztott elméleti modellek összehasonlító elemzése során a hangsúly a folyamatjelleg, a szerepek stabilizálódása és a kommunikációs minták vizsgálatán volt.

Eredmények: Az elemzés rámutat arra, hogy a *bullying* és a népirtó folyamatok számos ponton strukturális azonosságokat mutatnak: az áldozatok dehumanizációja, a passzív szemlélők szerepe, az agresszió fokozatos

¹ Köszönetet szeretnék mondani a European Union Agency for Law Enforcement Training (CEPOL) munkatársainak, különösképp azoknak a belga rendőr kollégáknak, akik 2025. november 24–28. között megszervezték a 49/2025. számú, kimagasló színvonalú Hate Crimes képzést, amelynek anyaga alapját képezte jelen tanulmányunknak.

² Egyetemi tanársegéd, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészeti Magatartástudományi és Kriminálpszichológia Tanszék, e-mail: molnar.istvan.jeno@uni-nke.hu

legitimálódása, valamint az intézményi vagy közösségi szintű hallgatás mindkét esetben meghatározó tényező.

Konklúzió: A tanulmányban tett következtetések szerint a fiatalok közötti erőszak csökkentése nem kizárólag pedagógiai vagy fegyelmezési kérdés, hanem szélesebb társadalmi felelősség. A digitális tér által felerősített kommunikációs minták különösen indokolttá teszik, hogy a társadalom egészének kommunikációja tudatosabbá, toleránsabbá, szolidárisabbá és erkölcsileg következetesebbé váljon. A tanulmány elsősorban erre a felelősségre kíván rámutatni, ebből fakad azon értéke, hogy a szerző elsőik között irányítja rá a figyelmet a két folyamat közötti strukturális hasonlóságra.

Kulcsszavak: kortársbántalmazás, *bullying*, népi pörök, társadalmi felelősségvállalás, empatikus, toleráns és szolidaritáson alapuló kommunikáció

Introduction: Peer bullying has long been a central focus of educational sciences, psychology, and criminology; however, it is rarely examined within broader social and historical contexts. This study is based on the assumption that aggressive behavioural patterns among young people are not isolated phenomena but rather reflections of wider social communication and power dynamics.

Aims: The author's aim is to explore the structural and dynamic similarities between the processes of peer bullying and the mechanisms underlying the emergence of genocidal regimes, with particular attention to normalisation processes, actor roles, and the role of societal indifference.

Methodology: The study is based on a qualitative methodology, employing a literature-based analysis and thematic review. Through a comparative examination of selected theoretical models, the analysis focuses on processual characteristics, the stabilisation of social roles, and recurring communication patterns.

Results: The analysis demonstrates that bullying and genocidal processes share several structural similarities, including the dehumanisation of victims, the passive role of bystanders, the gradual legitimisation of aggression, and institutional or community-level silence. These factors appear as decisive elements in both phenomena.

Conclusion: The study concludes that reducing violence among young people is not solely a pedagogical or disciplinary issue but a matter of broader societal responsibility. Communication patterns amplified by the digital environment further underscore the need for society-wide efforts to promote more conscious, tolerant, solidaristic, and morally consistent forms of communication. The primary contribution of this study lies in drawing attention – among the first in the field – to the parallels between peer bullying and genocidal processes, thereby expanding the interpretative framework of bullying research.

Keywords: peer bullying, bullying, genocidal regimes, social responsibility, empathic, tolerant and solidarity-based communication

Bevezetés

A kortársbántalmazás (*bullying*) mindennapos jelenség, amellyel kapcsolatosan érdemes hangsúlyozni, hogy nem a 21. század terméke. A fiatalok közötti zaklatás az emberiség történetének valamennyi korszakában jelen volt, ami szépirodalmi alkotások tucatja is bizonyít. Ilyen többek között *A Pál utcai fiúk*, a *Kincskereső kisködmön*, a *Légy jó mindhalálig*, az *Abigél*, nemzetközi szinten a *Legyek ura*, vagy éppen a *Ne bántsd a fekete-rigót!*. Tudományos publikációk is igazolják a fiatalok közötti agresszív viselkedés korábbi korokbeli létezését. Több forrás is említést tesz egy 1885-ös feljegyzésről (ANTONIADOU–KOKKINOS 2015; ALLANSON–LESTER–NOTAR 2015), hangsúlyozva, hogy az iskolák általános intézményesülése mérföldkő a jelenség kialakulásában és elterjedésében. A *bullying* tehát nem új keletű, morfológiájában azonban az online térhasználat megjelenésével hazánkban és globálisan is mennyiségi és minőségi változások következtek be (BUDA 2015; LUKOVSKI 2019: 172–182).

A mennyiségi változásokat többek között igazolja az Egészségügyi Világszervezet (WHO) által támogatott, 2022-es *Iskoláskorú Gyermek Egészségmagatartása* (*Health Behaviour in School-aged Children*, HBSC) című, négyévente ismételt elvégzett kutatás ($n = 7578$, korosztály: 11,5; 13,5; 15,5 és 17,5 évesek), amely elgondolkodtató képet fest a magyar gyermekek közötti kapcsolatok minőségéről: a tanulók 20%-át legalább egyszer már bántották az interneten, s az elmúlt 20 évben fokozatosan emelkedett a rendszeresen (legalább havi 2-3 alkalommal) bántalmazottak aránya (NÉMETH 2024).

A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH) egy frissebb, de kisebb és nem reprezentatív mintát vizsgáló 2024-es kutatása ($n = 3690$, korosztály: 12–16 évesek) szerint a válaszadó gyermekek 68%-a találkozott már életében a kutatásban felsorolt 11 bántalmazási forma (például támadó üzenetek küldése, közösségi platformokon vagy üzenetküldő alkalmazásokban csoportok létrehozása egy-egy személy kigúnyolására, képek bántó tartalmú manipulációja, illetve rosszindulatú pletykák terjesztése) valamelyikével, és 29%-ukat érte atrocitás egy éven belül. A bántalmazást átéltők 25%-a hetekig vagy hónapokig szenvedett a bántalmazástól, 6% esetében pedig a folyamat ennél is tovább tartott. Érdekes, hogy a bántalmazásban érintettek 30%-a magát hibáztatta, s mindössze csak 35% kért valamilyen segítséget (NMHH 2024).

Az UNICEF és a Medián 2022-es, 1000 főt elérő kutatása (korosztály: 16–20 évesek) szerint a megkérdezettek 85%-a volt már áldozata bántalmazásnak, ebből 58%-ot lelkeileg, 27%-ot lelkeileg és fizikailag is bántalmaztak, ráadásul 77% esetében a sérelem nem egyszeri, hanem ismétlődő jellegű volt. Sajnos a bántalmazásban érintettek közel fele fiatalon, 6–10 éves korában találkozott a *bullying* kegyetlenségével, amelyet 91%-ban az osztálytársak követtek el, többnyire (89%) az osztályteremben (UNICEF–Medián 2022).

A hivatkozott statisztikák alátámasztják a téma vizsgálatának aktualitását, s egyúttal megalapozzák annak tágabb, egyéb társadalmi folyamatokkal történő összevetésének szükségességét is, amelyek révén a mennyiségi mellett a minőségi változások is feltérképezhetők.

A szakmai tapasztalatot igazoló más kutatásokból tudjuk, hogy ezen minőségi átalakulás egyik kiválója a közösségi felületeken zajló – különösen politikai kontextusban megjelenő – párbeszédekben fellelhető verbális agresszió folyamatosan növekvő aránya, ami a másik lelki épségének, mentális állapotának nagy fokú romlását, továbbá a diskurzusok radikalizálódását és polarizációját, valamint a társadalom megosztottságának növekedését eredményezi (ASHLEY et al. 2018; FERGUSON 2021). Jelen tanulmány megírásának célja annak feltárása, hogy milyen strukturális és dinamikai hasonlóságok figyelhetők meg a kortársbántalmazás folyamata és az elnyomó, népiertő rezsimek kialakulásának stációi között, különös tekintettel a normalizációra, a szereplői pozíciókra és a társadalmi közöny szerepére.

Módszertan

A kutatás kvalitatív módszertani keretben, elméleti-összehasonlító megközelítéssel valósult meg. A vizsgálat nem empirikus adatfelvétellel, hanem szisztematikus szakirodalmi feldolgozásra és tematikus elemzésre épült, amelynek célja a kortársbántalmazás (*bullying*) és a népiertő rezsimek kialakulásának folyamatai közötti strukturális és dinamikai párhuzamok feltárása volt.

A tanulmány interdiszciplináris elméleti elemzésként készült, ötvözve a szociálpszichológia, a kriminológia, valamint a társadalomelmélet és a történettudomány releváns megközelítéseit. A kutatás alapfeltevése szerint a fiatalok közötti agresszív viselkedési mintázatok nem izolált egyéni devianciák, hanem szélesebb társadalmi kommunikációs, normatív és hatalmi folyamatok leképeződései, ezért értelmezésükhöz makroszintű analógiák bevonása indokolt.

A vizsgálatban komparatív-analitikus logikát követettem: nem eseménytörténeti összehasonlítást végeztem, hanem a két jelenség folyamatszerkezetének, szereplői pozícióinak és normalizációs mechanizmusainak párhuzamos értelmezésére tettem kísérletet.

A kortársbántalmazás szereplői és folyamata

A gyerekek és a fiatalok közötti kortársbántalmazás értelmezésekor meglehetősen sok kifejezés keveredik. A bántalmazást olykor a zaklatással, néhol az erőszakkal, sok esetben az agresszióval, ritkábban a pszichoterror, legújabban a *bullying*, korábbi nemzetközi írásokban a *mobbing*³ kifejezésekkel próbáltuk meg körülírni. Kevésbé szakmai terminusban találkozhatunk a piszkálódás, gúnyolódás, a „kipécézés”, a zrikálás, a kiközösítés és a heccelés szavakkal (BELKOVICS 2025).

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a kortársak közötti zaklatás (*bullying*) az agresszív viselkedés egyik altípusa, amelynek során egy személy vagy egy csoport ismétlődő jelleggel megtámad, megaláz és/vagy kirekeszt egy önmagát megvédeni kevésbé képes személyt vagy személyek csoportját (SALMIVALLI 2010: 112). A legismertebb definíció

³ Heinz Leymann, 1980-as években végzett munkásságának hatására a *mobbing* szót elsősorban a munkahelyi pszichoterror leírására használjuk, leginkább főnök-beosztott viszonylatban.

Dan Olweus nevéhez köthető, aki szerint a következő három feltétel szükséges a *bullying* megállapíthatóságához: 1. agresszív viselkedés vagy sérelem okozása szándékosan, 2. amelyet ismétlődően és hosszú időn keresztül követnek el, 3. olyan interperszonális kapcsolatban, ahol a hatalmi egyensúly hiányzik (OLWEUS 1999: 717). Olweus hangsúlyozza, hogy téves az a megközelítés, amely szerint az erőszak az agresszió szinonimája lenne, értelmezésében az agresszió a legnagyobb halmaz, amely alatt található a *bullying* és az erőszak. A kettő csak akkor képez közös metszetet, ha a *bullying* során az elkövető ténylegesen fizikai erőszakot alkalmazott vagy a testi erejének, vagy egy tárgynak a használatával. Ebből következik, hogy a *bullying* elkövethető aktív, úgynevezett direkt (például csúfolódással, sértegetéssel, pofonnal) és passzív, másképpen indirekt (például nem szólunk hozzá, nem válaszolunk, kiközösítés) agresszióval.

Jelen tanulmány szempontjából lényeges a *bullying* szereplőinek ismertetése. A *bullyingot* a nemzetközi és ma már a hazai szakirodalomban is egyértelműen csoportdinamikai és normaképző folyamatként értelmezik, amelyben az agresszió fennmaradását nem kizárólag az elkövető és az áldozat jellemzői, hanem a kortárscsoport egészének viselkedése és a környezet reakciói határozzák meg. Az elkövető–áldozat bináris viszonyának princípiuma már idejétmúlt, sokféle szereplői pozíciót és hálózati szerepet különböztünk meg, amelyek befolyásolják a jelenség kialakulását, fennmaradását és megszűnését.

Olweus, az 1980-as években kialakított *bullying circle* modellje volt az első olyan átfogó elméleti keretek egyike, amely a *bullyingot* szereplők és kapcsolódások hálózataként írta le, és hangsúlyozta, hogy a zaklatás körül mindig jelen vannak olyan személyek, akik aktívan támogatják, passzívan eltűrik, vagy – ritkábban – megpróbálják megállítani a folyamatot (OLWEUS 1993). Olweus szerint e szerepek nem statikusak, hanem a csoport normáinak és a hatalmi viszonyoknak megfelelően alakulnak, ami a *bullying* normalizálódásához vezethet.

E megközelítést empirikus kutatásokkal továbbfejlesztette Salmivalli, aki munkatársaival megalkotta a hat szereplői státuszt magába foglaló modelljét, amely a *bullyingot* kifejezetten csoportfolyamatként értelmezi. A modell megkülönbözteti az elkövetőt, az áldozatot, valamint a kortárscsoport funkcionális pozícióit: segítők, megerősítők, passzív szemlélők és védelmezők (SALMIVALLI et al. 1996). Hetedik kategóriaként fogalmazták meg az elkövető–áldozat szerepet, amellyel Salmivalliók azt kívánták elismerni, hogy vannak gyerekek, akik egyszerre két kategóriába tartoznak: vagy azért, mert áldozatiságuk ellenére maguk is elkövetők olykor, vagy csak azért, mert az őket ért bántalmazásra bántalmazással válaszolnak (SALMIVALLI et al. 1996).

A szerepek társas jelentőségét és státuszbeli beágyazottságát részletesen mutatja be Pouwels, Lansu és Cillessen (2016) longitudinális kutatása, amely rámutat arra, hogy az egyes résztvevői szerepek eltérő státuszkarakterisztikákkal és viselkedési profilokkal járnak együtt. Eredményeik szerint az elkövetők gyakran közepes vagy magas társas státusszal rendelkeznek, és viselkedésük nem elszigetelt devianciaként, hanem stratégiai dominanciaszerzésként értelmezhető (POUWELS–LANSU–CILLESSEN 2015). Ezzel szemben az áldozatok alacsonyabb társas elfogadottságot mutatnak, míg a védelmezők esetében a proszociális normák iránti elköteleződés és a morális érzékenység erősebb jelenléte figyelhető meg. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a szerepek kiosztása nem véletlenszerű, hanem a csoporton belüli státushierarchiák és normák mentén történik.

Írásom szempontjából nemcsak a szereplők fontosak, hanem a *bullying* általános dinamikája, lefolyásának menete. Ahogy Olweus meghatározásánál már kifejtettem, a *bullying* nem egyszeri agresszív cselekményként értelmezendő, hanem egy időben kibontakozó, többstádiumú társas folyamatként, amelyben az elkövető és az áldozat közötti hatalmi és erőviszony-aszimmetria fokozatosan alakul ki és szilárdul meg.

Az első, úgynevezett *előzetes vagy látens szakaszban* (*previous/latent period*) még nem beszélhetünk kialakult *bullying*ról. Ebben a fázisban konfliktusok és interperszonális feszültségek jelenhetnek meg, amelyek megalapozzák a későbbi bántalmazást. A társas kapcsolatok instabilak, a hierarchiák még nem rögzültek, és az agresszív viselkedés ekkor még nem válik rendszeressé. Fontos sajátosság, hogy ebben a szakaszban a sértett még képes lenne elutasítani a bántalmazó viselkedést, vagyis a folyamat megszakítható lenne külső beavatkozás vagy normaképző társas reakciók révén.

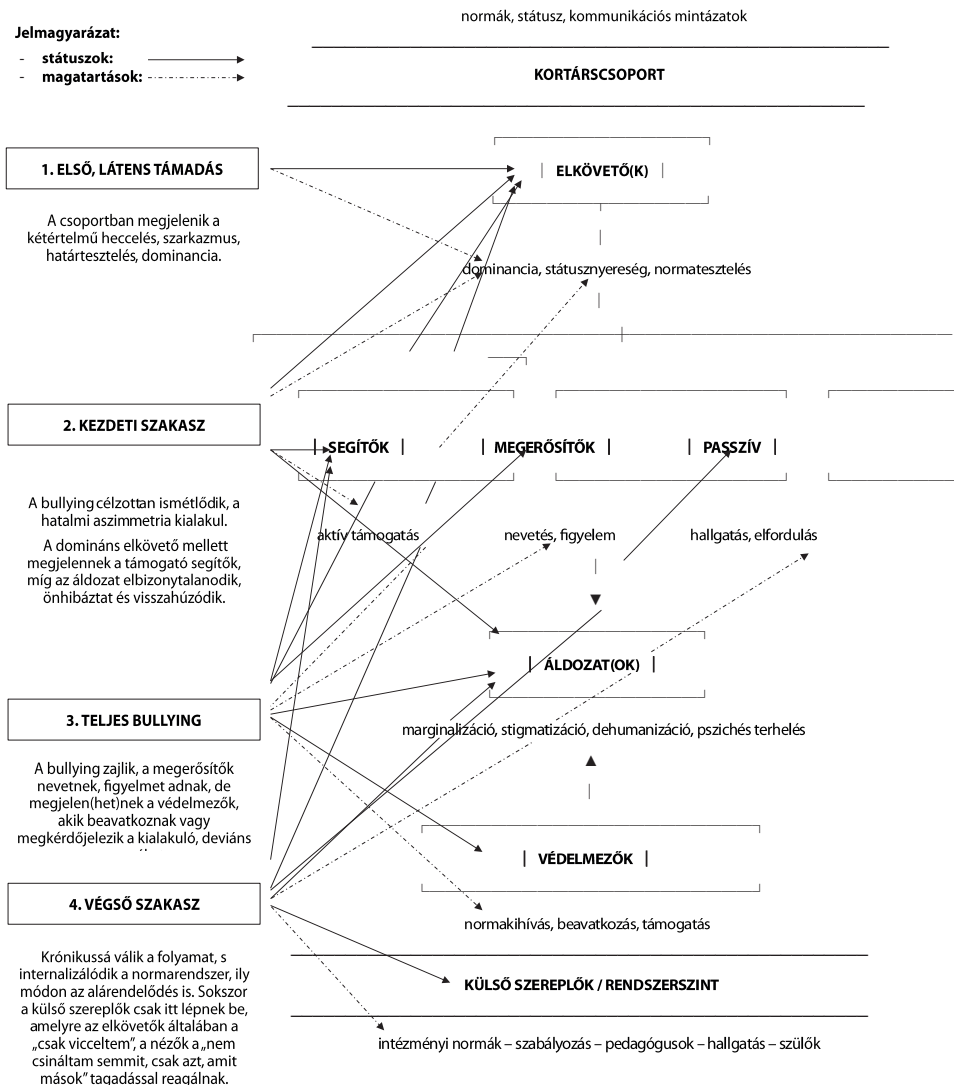
A második szakasz a *kezdeti fázis* (*starting point*), amelyben az elkövető konkrét áldozatot választ, és megkezdzi az agresszív viselkedés tesztelését. Ebben a periódusban a *bully* első zaklató aktusai elsősorban a hatalmi viszonyból eredő előnyök megszerzésének kipróbálására irányulnak: azt vizsgálja, hogy az áldozat milyen reakciót ad, mennyire képes vagy hajlandó ellenállni. Az áldozat válasza ebben a szakaszban tipikusan szubmisszív vagy elkerülő jellegű, ami implicit megerősítést ad az elkövető számára. Ez a megerősítés kulcsszerepet játszik abban, hogy a viselkedés nem szűnik meg, hanem ismétlődni kezd.

A harmadik szakasz a *stigmatizáció és állandósulás* (*stigmatisation/perpetuation*) fázisa, amelyben a bántalmazás rendszeressé válik és a dominancia-alárendeltség viszonya stabilizálódik. Ekkorra kialakul a szerepfelvétel: az elkövető és az áldozat egyaránt internalizálja saját identitását mint „elkövető”, illetve mint „áldozat”. Az elkövető számára a bántalmazó viselkedés funkcionális eszközzé válik a hatalomgyakorlás, státuszszerzés vagy feszültségvezetés szempontjából, míg az áldozat önértékelése, társas státusza és pszichológiai jólléte fokozatosan romlik. Ebben a szakaszban jelenik meg markánsan a pszichológiai károsodás, például a szorongás, depresszív tünetek, iskolai elkerülés vagy szociális izoláció formájában.

A folyamat negyedik, utolsó szakasza a *következmények és kimenetek* (*consequences/outcome*) fázisa. Itt a bántalmazás hatásai már nyilvánvalóvá válnak mind az áldozat, mind a környezet számára. Gyakori reakció az áldozat visszahúzódása, passzivitása vagy az iskolai környezet elhagyása (elüldözés). Súlyosabb vagy látványosabb károsodás esetén felnőtt beavatkozás történik (tanárok, szülők, intézményi szereplők részéről), amely megszakíthatja a folyamatot. Alternatív kimenetként előfordulhat, hogy az agresszió kimerül, például az áldozat távozása vagy a társas kontextus megváltozása miatt, illetve hogy az elkövető új áldozatot választ, így a ciklus újraindul egy másik célponttal (POSTIGO et al. 2013).

Wójcik és munkatársai 2022-ben, hosszan tartó (legalább 6 év) és krónikus iskolai bántalmazást átélt fiatal felnőttek retrospektív narratíváinak elemzése alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a *bullying* folyamata minden esetben egy olyan, a résztvevők többsége számára kezdetben nehezen értelmezhető interakciós mintázattal indul, amely nem észlelhető nyílt agresszióként. A *bullying* első lépése (*first attack*) ily módon a hétköznapi heccelés, az ugratás vagy éppen a kétértelmű, szarkasztikus humor, amelyek látszólagos, interperszonális feszültség vagy versengés formájában jelennek meg. Ezek az első megnyilvánulások rendszerint beleilleszkednek az iskolai kortárscsoporthoz.

mindennapi kommunikációjába, így sem az érintett, sem a környezete nem azonosítja azokat fenyegető vagy kóros jelenségként, közösségi diszfunkcióként. A kezdeti kétértelműség azonban nem véletlenszerű, hanem funkcionális: lehetőséget teremt az elkövető(k) számára a határok tesztelésére, az áldozat számára pedig olyan értelmezési bizonytalanságot hoz létre, amely már ekkor megalapozza a későbbi kiszolgáltatottságot.

1. ábra: A bullying időbeli eszkalációja és a kortársport szerepek integrált modellje

Forrás: a szerző szerkesztése

A folyamat következő, (2) kezdeti szakaszában (*initial stage of bullying*) ezek az elszigeteltnek tűnő interakciók fokozatosan ismétlődővé válnak, miközben az elkövető – gyakran a csoport domináns vagy emelkedő státuszú tagja – egyre célzottabban irányítja viselkedését ugyanarra a személyre. Az áldozati beszámolók szerint ebben az időszakban a bántalmazás még nem folyamatos, hanem epizodikus jellegű, ugyanakkor már felismerhető a viselkedés mögötti szándékosság. A hangsúly ekkor a reakciók megfigyelésén van: a visszahúzódság, a hallgatás, a zavartság vagy az érzelmi túlreagálás mind olyan válaszok, amelyek megerősítik az elkövetőt abban, hogy az adott személy alkalmas célpont. Ez a fázis megfeleltethető annak a klasszikus elméleti stációnak, amelyet a szakirodalom az agresszió kipróbálásának és a hatalmi aszimmetria kialakulásának szakaszaként ír le, ugyanakkor az áldozati perspektíva alapján jól látható, hogy a folyamat pszichológiai értelemben már ekkor irreverzibilis irányt vehet.

A (3) tényleges *bullying* szakaszában (*full-blown bullying stage*) az elkövetői magatartás minőségi változáson megy keresztül. A bántalmazás intenzívebbé, gyakoribbá és nyíltabbá válik, miközben a kortárscsoport egyre aktívabban vesz részt a folyamat fenntartásában. Az áldozat ekkor már nem csupán egyéni támadások elszenvedőjeként jelenik meg, hanem a csoport által konstruált „eltérő”, „nem illeszkedő” vagy „problémás” személyként, amelyet címkézésként értékelhetünk. A stigmatizáció során a kezdetben izolált jellemzők egymásra rétegződnek, és egy olyan negatív identitás narratívája alakul ki, amely igazolja és normalizálja a bántalmazást. Az áldozatok beszámolói szerint ebben az időszakban következik be az attribúciós fordulat: a kezdeti külső magyarázatokat fokozatosan felváltja az önhibáztatás, ami jelentősen csökkenti az ellenállás és a segítségkérés esélyét. A szerepek internalizálásával a *bullying* stabilizálódik és kvázi „intézményesül”, ahol a szerepek rögzülnek, és a hatalmi hierarchia látszólag természetessé válik. Ebből következik, hogy a negatív viselkedések ismétlődnek, a zaklató és az áldozat identitása egyre inkább rögzül: az elkövető mint domináns „erősebb” szerepben jelenik meg, míg az áldozat mint kiszorult „gyenge” fél szerepét veszi fel. Ez az átalakulás pszichológiai következményekkel jár: az áldozat önértékelése csökken, társas kapcsolatai elszegényednek, és a viselkedése egyfajta visszahúzódság, passzív túlélési stratégiává válhat, ami tovább erősíti a *bullying* spirált.

A folyamat (4) végső szakaszában (*final stage*) a *bullying* krónikus állapottá alakul, amely az áldozat mindennapi tapasztalatának szerves részévé válik. A bántalmazás ekkor már nem igényel folyamatos aktív agressziót, mivel a fenyegetettség érzete beépül, és az áldozat viselkedése önmagában is fenntartja az alárendelt pozíciót. A pszichés következmények – így a szorongás, a depresszív tünetek, a tanult tehetetlenség és az identitás sérülése – ebben a fázisban válnak különösen hangsúlyossá, és gyakran túlmutatnak az iskolai kontextuson, hosszú távon is meghatározva az érintettek társas működését. A szakaszt gyakran a következmények vagy a rendszerből való kilépés zárja le, amely az intézmény elhagyását, a társas térből való teljes kirekesztést vagy a súlyos pszichés következmények kialakulását is jelentheti (WÓJCIK 2022; THORNBERG 2011).

A népirtó rezsim kialakulásának stációi és szereplői

A második világháborút követően a társadalomtudomány és a nemzetközi jog képviselői korán felismerték, hogy a népirtó rezsim nem váratlan vagy elszigetelt események, hanem olyan történeti, társadalmi, pszichoszociális és politikai folyamatok eredményei, amelyek egy sor egymásra épülő, makroszinten értelmezendő *bullying* szakaszon keresztül vezetnek el a genocídiumig. A holokauszt traumája után nagy figyelmet kapott annak feltárása, hogy miként alakulnak ki olyan dinamikák, amelyek lehetővé teszik a kollektivizált erőszakot és gyilkosságot, és hogyan lehet felismerni, továbbá megelőzni azokat még korai stádiumban is.

Az egyik legismertebb korai koncepció az Allport nevéhez köthető, s 1954-ben általa felvázolt ötfokú előítélet-létra, amely a társadalmi és pszichológiai folyamatok fokozatos erősödésén keresztül mutatja be, miként fejlődhet a hétköznapi előítélet egészen a genocídiumig. Allport klasszikus munkájában (*The Nature of Prejudice*) azt hangsúlyozta, hogy a társadalmi előítéletek nem statikusak, hanem dinamikusán fejlődnek: mind a (1) verbális negatívumok, mind a (2) gyűlöletbeszéd, mind a (3) szociális kizárás és diszkrimináció olyan mentális és viselkedéses mintákat hoznak létre, amelyek előkészítik a terepet a (4) fizikai agresszió és végső soron a célzott csoportok (5) erőszakos eltávolításának vagy megsemmisítésének lehetőségéhez (ALLPORT 1954). Allport skáláján a kezdeti verbális előítéletből kiinduló folyamat fokozatosan erősödik a csoportok társadalmi elkülönülésén, diszkrimináción, fizikai támadásokon át egészen a genocídiumig, ha semmi sem állítja meg a mechanizmusokat az út során. Ezzel a pszichológiai folyamatábrával Allport hozzájárult annak megértéséhez, hogyan vezethetnek a hétköznapi attitűdök és csoportközi viszonyok szélsőséges, erőszakos kimenetekhez.

Allport pszichológiai megközelítésű rendszere mellett a társadalomtudományban is kialakultak olyan szélesebb strukturális és politikai modellek, amelyek a népirtó rezsim kialakulását társadalmi, jogi és kormányzati mechanizmusok egész sorára bontják. A legismertebb ilyen elméleti keret a Gregory H. Stanton által kidolgozott „10 lépcsős genocídiumfolyamat” modell, amelyet az 1980-as években fogalmazott meg, majd a későbbi években tovább finomított. Stanton modellje szerint a genocídium folyamata olyan ismétlődő, diagnosztizálható szakaszok sorozata, amelyben először a társadalom tagjai közötti (1) kategorizáció és elkülönítés („mi és ők”) jelenik meg, majd ezt fokozatosan követi a (2) szimbolizáció és (3) diszkrimináció, amikor a domináns csoport rendszerszintű hátrányt okoz a másoknak. A társadalmi viszonyok romlásával a (4) dehumanizáció következik be, amelyben a célcsoport tagjai már nem tekintendők teljes jogú embereknek a többség szemében. Ez a folyamat tovább mélyül a (5) szervezett erőszak és a (6) polarizáció szakaszaiban keresztül, amikor a társadalmi és politikai struktúrák ezt az (7) elkülönítést felerősítik, míg a későbbi szakaszokban a (8) célzott üldözés, tömeges erőszak és végül a (9) tényleges megsemmisítés fázisába jutunk. A folyamat vége a (10) tagadás, amely során a résztvevők relativizálják tetteiket, s elsősorban arra hivatkoznak, hogy csupán azt tették, amit mindenki más is, vagy amit parancsoltak nekik. Stanton modellje alapján minden korábbi szakasz előfeltétele a későbbinek, és több szakasz gyakran egyidejűleg működik egymással is, de a logikai sorrend segít felismerni a figyelmeztető jeleket és korai beavatkozási lehetőségeket (STANTON 1996).

Fontos hangsúlyozni a diktatórikus, elnyomó rendszerek működése kapcsán, hogy a *bullying*hoz hasonlóan elkövetőket, áldozatokat és szemlélőket azonosíthatunk. Mindhárom szerep aktív részese a pszichológiai és társadalmi folyamatoknak. A genocídium során az elkövetők azok, akik közvetlenül végrehajtják az erőszakot vagy hozzájárulnak annak szervezéséhez, míg az áldozatok a strukturálisan célzott csoportot alkotják, akiket megfosztanak emberi jogaitól és életüktől. A szemlélők szerepe jóval összetettebb: lehetnek passzívak, amikor tétlenül hagyják az erőszakot folytatódni, vagy akár csoportos, akár egyéni szinten támogathatják vagy legitimálhatják azt társadalmi, politikai, kulturális normák szintjén, esetenként a közbeszéd vagy propaganda hatására. Velük szemben egyesek segítőként lépnek fel és aktívan próbálják menteni az áldozatokat, még ha ez kockázattal is jár. Ez a szerepdinamikai elrendezés meglepően hasonlít ahhoz, amit a *bullying* kapcsán bemutatam: a zaklatóknak (elkövetők) van megfigyelő vagy megerősítő közönségük, passzív szemlélőik és aktív segítők, valamint a célpontok (áldozatok), akiket a csoportnormák és kommunikációs minták támogatnak vagy elszigetelnek. Mindkét jelenség esetén a társas kontextus nem csupán passzívan tükrözi az erőszakot, hanem gyakran funkcionálisan elősegíti vagy éppen gátolja azt attól függően, hogy az egyének és a csoport miként viszonyulnak az elkövetőkhöz és az áldozatokhoz. Emiatt a szemlélők, legyenek akár tétlenek, támogatók vagy segítők, kulcsszereplői maradnak mind a genocídium, mind a *bullying* pszichoszociális folyamatainak (BAUM 2008; COLOROSO 2020).

Az Allport és Stanton által felvetett modellek közötti kapcsolat történeti párhuzam és elméleti összefüggés is: mindkét megközelítés azt hangsúlyozza, hogy a népi társadalmi dinamika fokozatosan épül fel a társadalmi csoportok közötti ideológiai és viselkedési különbségtételből. Allport skálája inkább a mikroszintű pszichológiai folyamatokra, az egyének és csoportok közti előítéletek fokozódására koncentrál, míg Stanton modellje a makroszintű társadalmi és politikai intézmények szerepét hangsúlyozza abban, hogy ezek a folyamatok hogyan strukturálódnak intézményesített formává, amely végső soron lehetővé teszi és fenntarthatja a genocídiumot. Együttesen ezek a megközelítések rámutatnak arra, hogy a különbségtétel, a kirekesztés és a dehumanizáció nem pusztán elméleti fogalmak, hanem olyan lépések, amelyek komplex társadalmi hatásokon keresztül vezetnek szélsőséges erőszakos kimenetekhez.

A 21. századi kortárs online világban ezek a folyamatok új formákat öltenek, mivel a digitális közeg egyrészt felerősíti a polarizációt, valamint a „mi vs. ők” logikát, másrészt gyorsan terjeszti és normalizálja a gyűlöletbeszédet és a dehumanizáló narratívákat. Empirikus kutatások rámutatnak, hogy az online platformokon a negatív, gyűlöletet sulykoló tartalmak nagyobb kitettségnek kapnak, mivel az algoritmusok és automatizált szereplők – mint a botok – erősítik a negatív érzelmeket és gyűlöletet a felhasználók között (STELLA – FERRARA – DE DOMENICO 2019; WALTHER 2019), így elősegítve a polarizáció és konfliktus felerősödését a közbeszédben. Emellett longitudinális vizsgálatok (GARIMELLA–WEBER 2017) azt is kimutatták, hogy az online politikai polarizáció tartósan növekedett az elmúlt években, aminek következtében a közösségi hálózatokon belül kialakuló szemben álló táborok közti kommunikáció egyre kevésbé konstruktív és empatikus, ami csökkenti a közös problémamegoldó kapacitást és növeli a társadalmi feszültséget.

A népirtó rezsim stációinak azonosítása egy hazai jogeset kapcsán

2021 szeptemberében tragikus módon vetett véget életének egy 16 éves vajai gimnazista, Tisza Gábor, akit osztálytársai hosszabb ideje zaklattak. A helyi beszámolók és a sajtó cikkeiben fellelhető információk alapján az áldozatot osztálytársai verbálisan bántották, cikizték, „homárfejűnek” nevezték, és további pejoratív kifejezéseket használtak vele szemben, miközben a rendszeressé váló zaklatás a kortárscsoport nagy részétől passzív szemlélői hallgatást vagy közvetett megerősítést kapott. Az áldozatnak nem sikerült elég támogatást találnia sem az iskolai közegben, sem pedig a családban, aminek eredményeként a letragikusabb megoldást választotta menekülésként (Origo 2021; Kékvillogó 2021).

Stanton modelljének első lépése, az (1) osztályba sorolás és a (2) szimbolizáció, ami a vajai esetben azon korai interakciókkal párhuzamos, amikor a kortárscsoport megkülönböztető címkéket aggat Gáborra, s kialakítja a mi vs. ő logikát. Gábor csendes fiú volt, az elmondások szerint némán tűrte az első bántó szavakat. A kategorizálás, a szimbólumgyártás nagyon egyszerű az iskolai közegben, szinte bármi okot adhat rá: szegénység–gazdagság; szépség–csúnyaság; vékonyak–testesek; okos–buta; ő a) osztályba jár, mi b)-sek vagyunk. Amikor mindezek megfogalmazódtak, s emiatt a „mi” és az „ők”, jelen esetben az osztálytársak és Gábor bizonyos helyzetekben elkerülték egymást, a (3) diszkrimináció lépcsőfokára léptünk. Klasszikus megjelenési formája az iskolában, amikor nem ülnek valakivel egy padba, nem állnak vele össze csoportfeladatba, vagy nem választják a testnevelés órán a csapatba.

Ezt követi egy rendkívül súlyos stáció, amely a folyamat későbbi „eldurulásában” fontos szerepet játszik. Abban a pillanatban ugyanis, hogy a (4) dehumanizáció szintjére lépünk, eltűnik a másik emberi mivolta, amely sok mindenre jogalapot szolgáltat. Gábor esetében ide akkor érkezünk meg, amikor „homárfejűnek” nevezik, ezzel állati jegyekkel ruházzák fel, ráadásul dupla áthallással, ugyanis a hétköznapi beszédben a „homár” kifejezéssel a másik homoszexuális identitása is kifejezhető. A dehumanizáció más esetekben rágszálók és élősködők metaforájában jelenik meg, ilyen többek között a patkány, a tetű, vagy éppen a kullancs.

A Gábortól elkülönülő (5) szerveződés e ponttól kezdve sokkal bátrabban folytathatja (6) polarizáló tevékenységét, így Gábort a csoporttagok folyamatosan kizárták, csúfolták és marginalizálták, ami az intézményesített társas norma szintjén is reprodukálódott, tekintettel arra, hogy az oktatási közeg nem lépett időben közbe. A Stanton-modell (7–8) üldözés szintje a vajai esetben akkor érhető tetten, amikor a zaklatás krónikussá vált, a közegben lévő passzív és megerősítő szereplők hallgatólágosan támogatták, normalizálták és elfogadták a negatív viselkedéseket, illetve a folyamat idővel olyan mentális elhárító mechanizmusokat generált az áldozatban, mint a belső attribúciós hibák és a viszálykodás, amely a *bullying* spirálját fenntartja. Bár a vajai esetben a Stanton-modell utolsó előtti (9) szakasza, azaz a likvidálás, megsemmisítés nem külső erőszakkal történt, az öngyilkosság mégis akként a bizonyos „végső megoldásként” értelmezhető.

Sajnálatos módon a (10) tagadás nemcsak a diákok, hanem az intézmény és az igazságszolgáltatás oldalán is tetten érhető volt. A felelősségelhárítás jól körülírható jelene,

hogymind az iskola, mind a hatóságok viszonya nem volt egyértelmű a zaklatók felelősségre vonása kapcsán.

Összegzés

Ezen analógia megalkotásával nem azt állítom, hogy egy iskolai *bullying* sorozat azonos lenne a népirtással, és azt sem, hogy az egyedi, mikroszintű bántalmazások automatikusan vezetnek makroszintű katasztrófákig. Azt azonban hangsúlyozom, hogy a társas kirekesztés, a dehumanizáció progresszív folyamata és a közeg funkcionális passzivitása – legyen szó genocídiumról vagy krónikus zaklatásról – hasonló pszichoszociális mechanizmusokat aktiválhat. Mindkét esetben a közösség, amely nem avatkozik be időben, és amely passzívan vagy aktívan támogatja a negatív viselkedést, hozzájárul a folyamat súlyosbodásához, ami végső soron tragikus kimenetekhez vezethet.

A 21. századi online kommunikáció sajátosságai e folyamatokat érdemben felerősíthetik. A digitális térben zajló interakciók csökkentik a közvetlen felelősségérzetet, elősegítik a deindividuációt, és olyan diszkurzív környezetet teremtenek, amelyben a polarizáló, dehumanizáló és agresszív megnyilvánulások gyorsabban terjednek és könnyebben válnak elfogadottá. A közösségi platformok algoritmikus működése tovább erősíti a „mi és ők” logikát, miközben a gyűlöletbeszéd és az ellenségképzés gyakran következmények nélkül marad. Mindez nemcsak a felnőtt társadalom politikai kultúrájára hat, hanem mintául szolgál a fiatalabb generációk számára is, akik e kommunikációs mintákat internalizálják.

Nyitott és további empirikus vizsgálatokat igénylő kérdés, hogy a társadalmi szintű polarizáció és a demokratikus normák eróziója miként hat a fiatalok agresszióra való fogékonyságára, illetve arra, hogy később mennyire válnak nyitottá autoriter, kirekesztő ideológiák iránt. Nem egyértelmű, hogy az oksági lánc mely ponton indul: vajon a társadalmi közbeszéd eldurvulása és a politikai jobbratolódás termeli ki az agresszívebb, empatikus készségekben szegényebb fiatal generációkat, vagy éppen egy durvább, normákat kevésbé tisztelő ifjúság járul hozzá a társadalmi polarizáció és az elfogadás hanyatlásához. Valószínűsíthető, hogy kölcsönösen erősítő, cirkuláris folyamatról van szó, amelyben a makro- és mikroszintű jelenségek egymást táplálják.

Végző következtetésem, hogy a *bullying* kezelése nem szűkíthető le pedagógiai vagy gyermekvédelmi kérdésre. A *bullying* a társadalmi kommunikáció, a normaképzés és a kollektív felelősségvállalás indikátora is. Amennyiben a társadalom nem reflektál saját kirekesztő, diszkrimináló folyamataiból fakadó mintáira, úgy ezek újratermelődnek az iskolai közösségekben, majd később a felnőtt társadalomban is. E felismerés nemcsak tudományos, hanem normatív és morális jelentőségű is: a korai beavatkozás, az empatikus kommunikáció és a szemlélők aktivizálása mind a *bullying*, mind a szélsőséges társadalmi folyamatok megelőzésének kulcselemei lehetnek.

Felhasznált irodalom

- ALLANSON, Patricia Bolton – LESTER, Robin Rawlings – NOTAR, Charles E. (2015): A History of Bullying. *International Journal of Education and Social Science*, 2(12), 31–36. Online: www.coursehero.com/file/59675101/5pdf/
- ALLPORT, Gordon (1954): *The Nature of Prejudice*. Boston: Addison–Wesley. Online: <https://ia601500.us.archive.org/17/items/in.ernet.dli.2015.188638/2015.188638.The-Nature-Of-Prejudice.pdf>
- ANTONIADOU, Nafsika – KOKKINOS, Constantinos M. (2015): Cyber and School Bullying: Same or Different Phenomena? *Aggression and Violent Behaviour*, 25B, 363–372. Online: <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.09.013>
- ASHLEY, A. Anderson et al. (2018): Toxic Talk: How Online Incivility Can Undermine Perceptions of Media. *International Journal of Public Opinion Research*, 30(1), 156–168. Online: <https://doi.org/10.1093/ijpor/edw022>
- BAUM, Steven K. (2008): *The Psychology of Genocide. Perpetrators, Bystanders, and Rescuers*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511819278>
- BELKOVICS Judit (2025): Egy iskolapszichológus gondolatai az iskolai zaklatásról. *Katedra*, 32(9–10), 127–132. Online: https://katedra.sk/folyoirat/xxxii_09-10_17/
- BUDA Mariann (2015): *Az iskolai zaklatás – a kutatások tükrében*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó. Online: <https://bit.ly/3QYmrcD>
- COLOROSO, Barbara (2020): *Bullying: zaklatók, áldozatok, szemlélők. Óvodától középiskoláig: hogyan szathatjuk meg az erőszak körforgását...* Budapest: Harmat.
- FERGUSON, Christopher J. (2021): Does the Internet Make the World Worse? Depression, Aggression and Polarization in the Social Media Age. *Bulletin of Science Technology & Society*, 41(4). Online: <https://doi.org/10.1177/02704676211064567>
- GARIMELLA, Venkata Rama Kiran – WEBER, Ingmar (2017): A Long-Term Analysis of Polarization on Twitter. *Eleventh International AAAI Conference on Web and Social Media*, 11(1), 528–531. Online: <https://doi.org/10.1609/icwsm.v11i1.14918>
- Kékvillogó (2021): „Meglett a fiam, de sajnos már túl késő” – megtalálták annak a 16 éves fiúnak a holttestét, aki 2 napja tűnt el otthonról, mert társai cikizték az iskolában. Online: <https://kekvillogo.hu/21591-2/>
- LUKOVSZKI Emese (2019): Cyber-bullying jelenség a kiskamasz korban. *Gradus*, 6(2), 172–182. Online: https://gradus.kefo.hu/archive/2019-2/2019_2_ART_007_Lukovszki.pdf
- NÉMETH Ágnes szerk. (2024): *Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása 2022*. Budapest: ELTE PPK – L'Harmattan. Online: <https://doi.org/10.56037/978-963-646-075-4>
- NMHH (2024): *Cyberbullying-érintettség a gyermekek körében*. Online: https://nmhh.hu/kiadvany/1/Mediapiaci_Jelentes_2025/79/Cyberbullyingerintettseg_a_gyermekek_koreben
- OLWEUS, Dan (1993): *Bullying at School. What We Know and What We Can Do*. Oxford: Blackwell.
- OLWEUS, Dan (1999): Iskolai zaklatás. *Educatio*, 8(4), 717–739. Online: https://epa.oszk.hu/01500/01551/00087/pdf/EPA01551_educatio_1999_4_717-739.pdf
- ORIGO (2021): *Fiatal lányok kergethették öngyilkosságba a vajai gimnazistát*. Online: www.origo.hu/itt-hon/2021/09/fiatal-lanyok-kergethetet-a-hallalba-a-vajai-gimnazistat
- POSTIGO, Silvia et al. (2013): Theoretical Proposals in Bullying Research: A Review. *Anales de Psicología*, 29(2), 413–425. Online: <https://doi.org/10.6018/analesps.29.2.148251>

- POUWELS, J. Loes – LANSU, Tessa A. M. – CILLESSEN, Antonius H. N. (2015): Participant Roles of Bullying in Adolescence: Status Characteristics, Social Behavior, and Assignment Criteria. *Aggressive Behavior*, 42, 239–253. Online: <https://doi.org/10.1002/ab.21614>
- SALMIVALLI, Christina (2010): Bullying and the Peer Group: A Review. *Aggression and Violent Behavior*, 15(2), 112–120. Online: <https://doi.org/10.1016/j.avb.2009.08.007>
- SALMIVALLI, Christina et al. (1996): Bullying as a Group Process: Participant Roles and their Relations to Social Status within the Group. *Aggressive Behavior*, 22(1), 1–15. Online: [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1098-2337\(1996\)22:1<1::AID-AB1>3.0.CO;2-T](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-2337(1996)22:1<1::AID-AB1>3.0.CO;2-T)
- STANTON, Gregory H. (1996): *The Ten Stages of Genocide*. Online: www.genocidewatch.com/tenstages
- STELLA, Massimo – FERRARA, Emilio – DE DOMENICO, Manlio (2018): Bots Increase Exposure to Negative and Inflammatory Content in Online Social Systems. *Proceedings of the National Academy of Science*, 115(49), 12435–12440. Online: <https://doi.org/10.1073/pnas.1803470115>
- THORNBERG, Robert (2011): She's Weird! – The Social Construction of Bullying in School: A Review of Qualitative Research. *Children & Society*, 25(4), Special Issue: Bullying: The Moral and Social Orders at Play, 258–267. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2011.00374.x>
- UNICEF–Medián (2022): *Középiskolások tapasztalatai az iskolai zaklatásról. Közvélemény-kutatás*. Online: https://unicef.hu/wp-content/uploads/2022/11/median_unicef_2022_iskolai_zaklatas_jelentes.pdf
- WALTHER, Joseph B. (2022): Social Media and Online Hate. *Current Opinion in Psychology*, 45. Online: <https://doi.org/10.1016/j.copsy.2021.12.010>
- WÓJCIK, Małgorzata et al. (2022): Downward Spiral of Bullying: Victimization Timeline from Former Victims' Perspective. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(13–14). Online: <https://doi.org/10.1177/0886260521990835>